

Бүлэг 1

БОДИТ СЕКТОР

- 1.1. Нийт нийлүүлэлт
- 1.2. Нийт эрэлт
- 1.3. Хөдөлмөр ба аж ахуйн нэгж
- 1.4. Эдийн засгийн мөчлөг

1. БОДИТ СЕКТОР ТОЙМ

Эдийн засгийн идэвхжил хадгалагдаж, нийлүүлэлт талаас худалдаа, үйлчилгээ, уул уурхай, түүнийг дагасан тээврийн салбарын өсөлт эдийн засгийн өсөлтийг дэмжсэн бол эрэлт талаас хэрэглээ, хөрөнгө оруулалт өсөлтийг дэмжлээ. Ажиллах хүчний оролцооны түвшин 62.2 хувь болж, хөдөлмөр эрхлэлт нэмэгдэн, дундаж цалин 2.5 сая төгрөгт хүрсэн нь өрхийн бодит орлогыг нэмэгдүүлж, хэрэглээ өсөхөд нөлөөллөө. Уул уурхайн салбарын голлох нөлөөгөөр нийт эдийн засгийн үйлдвэрлэлийн хэмжээ потенциал түвшнээс 1.7 хувь дээгүүр гарлаа.

1.1. Нийт нийлүүлэлт

1. Үйлчилгээний салбаруудын идэвх хадгалагдан, уул уурхай, түүнийг дагасан тээврийн салбарын тэлэлт 2024 оны эдийн засгийн өсөлтийг тэтгэв. ДНБ 2024 онд нэрлэсэн дүнгээр 80 их наяд төгрөгт хүрч, өмнөх оноос 13.5 хувиар, бодит дүнгээр 32 их наяд төгрөгт хүрч, өмнөх оноос 4.9 хувиар тус тус өслөө. Үйлчилгээний салбарууд, уул уурхай, барилгын салбаруудын үйлдвэрлэл өмнөх онтой харьцуулахад нэмэгдсэн бол хөдөө аж ахуй, боловсруулах салбарын гарц буурлаа.

2. Уул уурхайн салбарын өсөлт тогтворжиж, өмнөх оны өндөр түвшнээс 10.8 хувиар тэлэв. Уул уурхайн салбар эдийн засгийн өсөлтийн 1.4 нэгж хувийг бүрдүүлэхэд нүүрс олборлолт 101 сая тоннд хүрч өмнөх оноос 25 хувиар өссөн нь голлон нөлөөлөв. Мөн Оюу толгойн гүний уурхайн үйлдвэрлэл 2024 оны 4 дүгээр улиралд эрчимжиж, хүдрийн агуулга нэмэгдсэнээр үйлдвэрлэсэн зэсийн баяжмал 25 хувиар өсөв. Улмаар нийт зэсийн баяжмалын үйлдвэрлэл 1,562 мянган тоннд хүрч, өмнөх оноос 12 хувиар өслөө. Түүнчлэн, төмрийн хүдэр болон баяжмал үйлдвэрлэл 10.1 сая тоннд хүрч, өмнөх оноос 32 хувиар өссөн байна. Харин газрын тосны олборлолт 2024 онд өмнөх оноос 14 хувиар буурч 4.2 сая баррельд хүрсний зэрэгцээ алт олборлолт 12.6 тоннд хүрч, төсөөллөөс доогуур гүйцэтгэлтэй гарсан нь уул уурхайн салбарын өсөлтөд сөрөг нөлөө үзүүлээ. 2025 онд Оюу толгойн гүний уурхайн олборлолтын нөлөөгөөр зэс, алтны үйлдвэрлэл эрчимжиж, салбарын өсөлтийг нэмэгдүүлэхээр байна.

3. Хөдөө аж ахуйгаас бусад уул уурхайн бус салбаруудын өсөлт өндөр хадгалагдлаа. Уул уурхайн бус салбар 2024 онд 4.0 хувиар (хөдөө аж ахуйгаас бусад уул уурхайн бус салбарын өсөлт 9.5 хувь) тэлээ. Тухайлбал, үйлчилгээний салбарууд, барилга, цэвэр татварын орлогын гүйцэтгэл 2024 онд сайн байсан нь өсөлтийг дэмжсэн бол хөдөө аж ахуй болон боловсруулах салбарын үйлдвэрлэл өмнөх оноос буурав.

4. Тээвэр, худалдаа, санхүү, даатгал, мэдээлэл, холбооны салбаруудын үйл ажиллагаа үйлчилгээний салбарын идэвхийг дэмжив. Нийт эдийн засгийн 52 хувийг бүрдүүлж буй үйлчилгээний салбар 2024 онд 9.8 хувиар өсөж, эдийн засгийн өсөлтийг 4.8 нэгж хувиар нэмэгдүүлэх нөлөө үзүүлэв. Үүнд, тээвэр, бөөний болон жижиглэн худалдаа, санхүү болон даатгал, мэдээлэл, холбооны салбаруудын үйлдвэрлэл нэмэгдсэн нь голлон нөлөөллөө.

Хүнсний болон хүнсний бус бүтээгдэхүүний худалдаа өссөнөөр бөөний болон жижиглэнгийн худалдааны салбар 2024 онд 6.6 хувиар тэлэв. Тус салбарт үйл ажиллагаа явуулж буй аж ахуйн нэгж болон ажилчдын тоо нэмэгдэж, шинээр олгосон зээл бусад салбаруудтай харьцуулахад хамгийн ихээр өссөнөөр 2024 онд дотоодын худалдааны салбарын идэвх хадгалагдлаа.

Нийтийн хоол болон зочид буудлын салбарын орлого нэмэгдэж, тус салбарын үйл ажиллагаа 2024 онд 8.1 хувиар, урлаг, үзвэрийн үйлчилгээ 8.6 хувиар тус тус өслөө. Мөн мэргэжлийн, шинжлэх ухаан, техникийн үйл ажиллагааны салбар болон захиргааны болон дэмжлэг үзүүлэх үйл ажиллагаа 10.2 хувь болон 13.2 хувиар тус тус өсөв. Төрийн удирдлага, боловсрол, эрүүл мэндийн үйл ажиллагаа тогтвортой үргэлжилж, эдийн засгийн өсөлтөд 0.5 нэгж хувийн эерэг нөлөө үзүүлсэн байна.

Түүнчлэн, үүрэн холбооны салбарын хөрөнгө оруулалт, сүлжээний бүтээн байгуулалтын өсөлтийн голлох нөлөөгөөр мэдээлэл холбооны салбар 2024 онд 15.5 хувиар өслөө. Мөн санхүү, даатгалын салбарын өсөлт өндөр хадгалагдаж 2024 онд 17.7 хувиар өссөнөөр эдийн засгийн өсөлтийн 0.9 нэгж хувийг бүрдүүллээ.

5. Уул уурхайн бүтээгдэхүүний экспорт, дотоодын болон импортын ачаа тээврийн өсөлт тээврийн салбарын өсөлт өндөр хадгалагдахад эергээр нөлөөллөө. Тээврийн салбар 2024 онд

23.1 хувиар өсөж, нийт эдийн засгийн өсөлтийн 1.3 нэгж хувийг дангаараа бүрдүүлэв. Авто замаар өмнөх оноос 22 хувиар их 85.2 сая тонн ачаа, төмөр замаар өмнөх оноос 26 хувиар их 45.9 сая тонн ачаа тус тус тээвэрлэсэн байна. Уул уурхайн бүтээгдэхүүний экспортын тээвэр, тэр дундаа нүүрсний экспортын биет хэмжээ 20 хувиар нэмэгдэж, дотоодын ачаа тээвэр 55 хувиар өссөнөөр тээврийн салбарын ачаа эргэлт нэмэгдлээ. Мөн бүх төрлийн тээврээр зорчсон зорчигчдын тоо өмнөх оны түвшнээс 1.6 хувиар өсөв.

6. Хөдөө аж ахуйн гаралтай бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл буурч, боловсруулах салбар 1.2 хувиар агшлаа. Хөдөө аж ахуйн салбарын уналтыг даган боловсруулах салбарын 20 орчим хувийг бүрдүүлдэг гурил, мах, самнасан ноолуур, ноолууран сүлжмэл эдлэлийн үйлдвэрлэл буурч боловсруулах салбарын өсөлтийг хязгаарлалаа. Тухайлбал, үхрийн махны үйлдвэрлэл 4.5 мянган тонн болж өмнөх оноос 48 хувиар, гурилын үйлдвэрлэл 144.5 мянган тонн болж 24 хувиар, самнасан ноолуур 626 тонн болж 46 хувиар, ноолууран сүлжмэл эдлэл 368 мянган ширхэг болж өмнөх оноос 21 хувиар тус тус буурсан байна. Харин дотоод эдийн засгийн идэвхийг даган боловсруулах салбарын 20-25 орчим хувийг бүрдүүлдэг бүх төрлийн ундааны үйлдвэрлэл тэлж, уул уурхайн салбарын эрчимжилтийг даган тус салбарын 4 орчим хувийг бүрдүүлдэг тэсэлгээний зориулалттай химийн бодис үйлдвэрлэл өссөнөөр боловсруулах салбарын уналтыг саарууллаа. Түүнчлэн, катодын зэсийн үйлдвэрлэл өмнөх оноос 28 хувиар буурч металл үйлдвэрлэлийн өсөлтийг саарууллаа.

7. Инженерийн барилга байгууламжийн бүтээн байгуулалт барилгын салбарын өсөлтийг дэмжлээ. Барилгын салбарын үйлдвэрлэлийг орон сууц, орон сууцны бус болон инженерийн барилга байгууламж, их засварын ажил гэсэн ангиллаар тооцон гаргадаг. Барилгын салбар 2024 онд эрчим хүч, далан суваг, шугам сүлжээ,

авто зам зэрэг инженерийн барилга байгууламжийн өсөлтийн голлох нөлөөгөөр 10.4 хувиар өсөж, эдийн засгийн нийт өсөлтийг 0.3 нэгж хувиар дэмжлээ. Тухайлбал, Улаанбаатар хотын Багануур дүүрэгт 50МВт хүчин чадалтай, 200МВт/цагийн багтаамжтай батарей хуримтлуурын станц, Төв аймагт 150МВт хүчин чадалтай Бөөрөлжүүтийн ЦС, Завхан аймагт 22МВт хүчин чадалтай Тосон ДЦС ашиглалтад орж, Сэлэнгэ аймагт 50МВт хүчин чадалтай ДЦС-ын ажил эхэлж эрчим хүчний барилга байгууламж нэмэгдсэн байна. Түүнчлэн, Улаанбаатар-Дархан-Уул чиглэлийн автозамын бүтээн байгуулалт болон Өмнөговь, Ховд, Сэлэнгэ аймгуудын автозамын шинэчлэл, бүтээн байгуулалтууд болон Улаанбаатар хотын авто зам, гүүр, гүүрэн гарц, далан суваг, шугам сүлжээний бүтээн байгуулалтын ажил барилгын салбарын өсөлтийг голлон дэмжлээ. Харин их засварын ажил, орон сууц болон орон сууцны бус барилгын өсөлтийн хурд өнгөрсөн оны түвшнээс саарсан байна.

8. Эрчим хүч, усан хангамжийн салбарын үйл ажиллагаа тогтвортой байв. Монгол Улс 2024 онд өмнөх оноос 5.5 хувиар их буюу нийт 8,708 сая кВт.ц эрчим хүч (үүнээс цахилгаан эрчим хүч 7,915 сая кВт.ц, сэргээгдэх эрчим хүч 793 сая кВт.ц) үйлдвэрлэсэн бол түгээсэн цэвэр ус өмнөх оны түвшинтэй харьцуулахад 3.5 хувиар нэмэгдлээ. Улмаар, эрчим хүч, усан хангамжийн салбар 2024 онд тэлж, эдийн засгийн өсөлтийн 0.1 нэгж хувийг бүрдүүлэв. Цахилгаан эрчим хүчний үйлдвэрлэл нь эдийн засгийн бусад салбаруудын завсрын хэрэглээнд ашиглагддаг, үйлдвэрлэл тогтвортой явагдахад чухал нөлөөтэй тул цаашид эрчим хүчний салбарт либералчлал, тарифын шинэчлэлийг үргэлжлүүлж, хөрөнгө оруулалт татах, эх үүсвэрийн хүчин чадлыг нэмэгдүүлж, эрчим хүчний салбарын өсөлтийг тогтвортой бөгөөд өндөр түвшинд хадгалах шаардлагатай.

9. Сүүлийн хоёр жил дараалсан зудын хүндрэлийн нөлөөгөөр том малын зүй бус

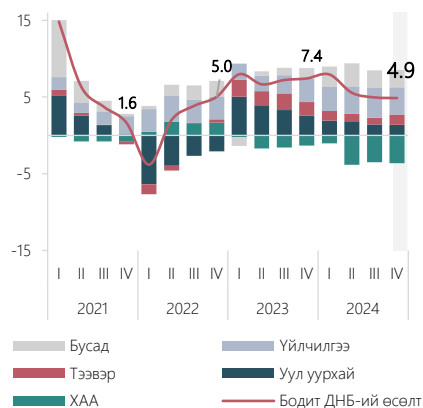
хорогдол 9.4 сая толгойд хүрч мал аж ахуйн салбарын гарц буурснаар хөдөө аж ахуйн салбарын уналт гүнзгийрлээ. 2023-2024 оны өвөл нийт нутгийн 90 гаруй хувьд цасан бүрхүүлтэй, өвлийн туршид огцом дулаарал болон хүйтрэл ажиглагдсаны улмаас 14 аймагт мөсөн (төмөр) зуд, харин говийн аймгийн зарим сумдын нутгаар зундаа гантай байснаас харын зудын нөхцөл үүссэн. Он дамнасан зудын хүндрэлийн нөлөөгөөр хөдөө аж ахуйн салбарын 90 орчим хувийг бүрдүүлдэг мал аж ахуй салбарын үйлдвэрлэл сүүлийн хоёр жил дараалан буурснаар 2024 онд хөдөө аж ахуйн салбар 28.7 хувиар агшиж, эдийн засгийн өсөлтийг 3.6 нэгж хувиар хязгаарлалаа. Тухайлбал, улсын хэмжээнд 9.4 сая толгой том мал хорогдож, төл бойжилт өмнөх оноос 2.1 сая толгой малаар буурч 16.2 сая толгойд хүрснээр нийт малын тоо толгой 57.6 сая болж буурлаа.

Мөн 2024 онд нийт тариалсан талбай өнгөрсөн оноос 1.5 хувиар, нийт тариалсан талбайн 60 орчим хувийг бүрдүүлдэг улаан буудайн тариалсан талбай 5.4 хувиар тус тус буурснаар хураасан улаанбуудайн хэмжээ өмнөх оноос 10.4 хувиар буурч, хөдөө аж ахуйн салбарын өсөлтийг хязгаарлалаа.

10. Нэмэгдсэн өртгийн албан татвар болон импортын барааны татварын нөлөөгөөр цэвэр татвар эдийн засгийн өсөлтийг 2.0 нэгж хувиар нэмэгдүүлэв. Цэвэр татварын өсөлт 2024 онд өмнөх оноос эрчимжиж, 16.2 хувьд хүрлээ. Дотоодын эдийн засгийн идэвхжилийн нөлөөгөөр дотоодын бараа үйлчилгээний НӨАТ-ын орлого 26 хувиар, импортын өсөлтийн нөлөөгөөр импортын барааны НӨАТ-ын орлого 26 хувиар, суудлын автомашины онцгой албан татварын орлого 81 хувиар тус тус өслөө.

Зураг 1.1. Бодит ДНБ-ий өсөлт (нийлүүлэлт талаас)

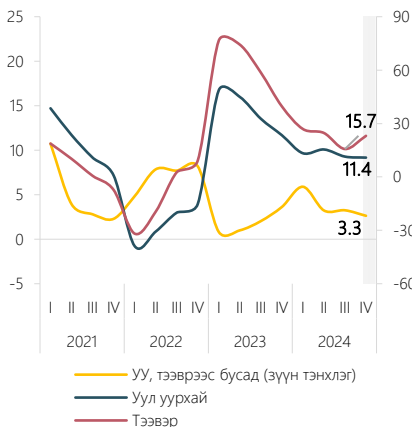
1.Эдийн засгийн өсөлт дэх салбаруудын оролцоо (нэгж хувь)

Эх сурвалж: ҮСХ

Тэмдэглэл: Бодит ДНБ-ий хуримтлагдсан өсөлт дэх салбаруудын оруулах хувь нэмрийг харуулав.

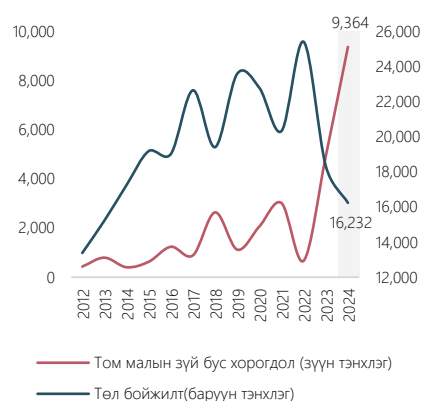
2.Салбаруудын бодит өсөлт (хувь)

Эх сурвалж: ҮСХ

Тэмдэглэл: Салбаруудын бодит ДНБ-ий хуримтлагдсан өсөлтийн хувийг харуулав.

3.Хөдөө аж ахуй (мянган толгой мал)

Эх сурвалж: ҮСХ

Тэмдэглэл: Төл бойжилт, том малын зүй бус хорогдлын хэмжээг харуулав.

Хөрөнгө оруулалтын гэрээний танилцуулга

Монгол Улсын Засгийн газар болон Монгол, Францын хамтарсан “Бадрах Энержи” ХХК-ийн хөрөнгө оруулагч Орано Майнинг С.А.С компани Зөөвч-Овоо, Дулаан-Уулын ордуудыг ашиглах Хөрөнгө оруулалтын гэрээнд 2025 оны 1 дүгээр сарын 17-ны өдөр гарын үсэг зурлаа. Тус хөрөнгө оруулалтын гэрээний төслийг боловсруулах, хөрөнгө оруулагч талтай хэлэлцээ хийх, эцэслэсэн хувилбарыг танилцуулахад дэмжлэг үзүүлэх Эдийн засаг, хөрөнгө оруулалтын ажлын дэд хэсгийг Монгол Улсын Тэргүүн Шадар сайд бөгөөд Эдийн засаг, хөгжлийн сайд Л.Гантөмөр ахалж, холбогдох албан тушаалтнууд оролцож ажиллав. Монгол, Францын хамтарсан Ураны төсөл нь Монгол Улсын Засгийн газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрт багтсан 14 мега төслийн нэг бөгөөд тус хөрөнгө оруулалтын гэрээ нь Оюу толгойн гэрээнээс хойших эхний гуравдагч хөрш оронтой хийж буй стратегийн чухал ач холбогдол бүхий гэрээ юм.

Төслийг хэрэгжүүлэгч “Бадрах Энержи” ХХК нь Зөөвч-Овоо болон Дулаан-Уулын ураны ордуудын ашиглалтын тусгай зөвшөөрлийг эзэмшдэг ба Монгол Улсын Их Хурлын 2025 оны “Стратегийн ач холбогдол бүхий ашигт малтмалын ордын төрийн эзэмшлийн хувь, хэмжээг орлуулах тухай” 01 дүгээр тогтоолоор тус ордын төрийн эзэмшлийн 34 хувийн хувьцааг ашигт малтмалын нөөц ашигласны тусгай төлбөр болон 10 хувийн төрийн эзэмшлийн давуу эрхийн хувьцаанд хөрвүүлж, орлуулахаар тооцсон. Улмаар Засгийн газар 34 хувийн энгийн хувьцааг 10 хувийн төрийн эзэмшлийн давуу эрхийн хувьцаа болон 5 хувийн ашигт малтмалын нөөц ашигласны тусгай төлбөрөөр орлуулж, хөрөнгө оруулалтын гэрээнд туссан өсөн нэмэгдэх хувиар тооцсон ашигт малтмалын малтмалын нөөц ашигласны нэмэлт төлбөрийг авснаар Монгол Улс ногдол ашиг хуваарилах хугацааг хүлээлгүйгээр төсөл хэрэгжиж эхэлснээс хойш төслийн шууд үр өгөөжийг хүртэх боломжтой.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Зургаадугаар зүйлийн хоёрт “...Стратегийн ач холбогдол бүхий ашигт малтмалын ордыг ашиглахдаа байгалийн баялаг ард түмний мэдэлд байх зарчимд нийцүүлэн түүний үр өгөөжийн дийлэнх нь ард түмэнд ногдож байх эрх зүйн үндсийг хуулиар тогтооно.” гэж заасан. Иймд хөрөнгө оруулалтын гэрээнд Засгийн газар нь төслийн шууд үр өгөөжийн 51-ээс доошгүй хувийг хуримтлагдах дүнгээр жил бүр хүртэх юм. Хэрэв энэ үзүүлэлт 51 хувьд хүрэхгүй тохиолдолд тухайн жилд “Өгөөж тохируулах төлбөр”-ийг нэмэлтээр авахаар Монгол Улсын Үндсэн хуулийн зарчимд нийцүүлэн тусгасан. Түүнчлэн, Засгийн газрын төслөөс хүртэх үр өгөөжид АМНАТ, ААНОАТ, төрийн эзэмшлийн давуу эрхийн хувьцаанд ногдох ногдол ашиг, гаалийн албан татвар, өгөөж тохируулах төлбөр гэх мэт шууд үр өгөөжүүдийг хязгаарлагдмал хүрээнд тусгасан бол хөрөнгө оруулагчийн төслөөс хүртэх шууд үр өгөөжид татварын дараах ногдол ашиг, маркетингийн төлбөр, ноу-хауны төлбөр болон зээлийн хүүгийн суутган татварын дараах хүүгийн төлбөрийг оруулахаар тооцсон.

Төслийн санхүүгийн тооцоолол

- Төслийн бүтээн байгуулалт 2024-2027 он хүртэл 4 жил, үйлдвэрлэлийн үе шат 2028-2060 он хүртэл 33 жил, уурхайн хаалт, нөхөн сэргээлтийн үе шат 2061-2070 он хүртэл үргэлжилнэ.
- Төслийн хугацаанд ойролцоогоор нийт 1.6 тэрбум ам.долларын хөрөнгө оруулалт хийгдэх бөгөөд үүнээс анхны хөрөнгө оруулалт 500 сая ам.долларыг эхний 4 жилийн хугацаанд хийнэ.
- Төслийн нийт борлуулалтын орлого 14.3 тэрбум ам.доллар бөгөөд улсын төсөвт 5.2 тэрбум ам.долларыг төвлөрүүлж, орон нутгийн хөгжилд 44 сая ам.долларын хөрөнгийг хуваарилна.
- Төслийн нийт шууд үр өгөөж 10,195 сая ам.доллар байх бөгөөд үүнээс Засгийн газарт ногдох үр өгөөж 5,208 сая ам.доллар, хөрөнгө оруулагчид ногдох үр өгөөж 4,987 сая ам.доллар байна.
- Төслийн эхний үе шатанд (2028-2031 он) жилд дунджаар 246 сая ам.долларын экспорт хийнэ. 2032 оноос олборлолт бүрэн хүчин чадалдаа хүрч жилд дунджаар 2,500 тонн уран олборлож, дунджаар 531 сая ам.долларын экспортын орлого олох төлөвтэй байна.
- Төсөл хэрэгжсэнээр нийт 1,600 орчим шинэ ажлын байр нэмэгдэнэ. Үүнээс олборлох, боловсруулах үйлдвэрт 800 орчим, бусад салбарт шууд бусаар 800 орчим ажлын байр нэмэгдэхээр байна.
- Төслийн бүтээн байгуулалтын шатанд Сайншандаас Уурхайн талбай хүртэл 100км цахилгаан дамжуулах агаарын шугам, Зүүнбаянгаас талбай хүртэл 50 км хучилттай авто зам, 500 хүний багтаамжтай уурхайн тосгон, Зүүнбаян сумаас Улаанбадрах сум хүртэлх 60 км сайжруулсан зам зэрэг дэд бүтцийг бүтээн байгуулна.

Эдийн засагт үзүүлэх нөлөө

Монгол, Францыг хамтарсан Ураны төслийн эдийн засагт үзүүлэх нөлөөг Динамик Тооцоолох Ерөнхий Тэнцвэрийн (CGE) загвар ашиглан тооцоолов. Тодруулбал, энэхүү үнэлгээнд 2018 оны Монгол Улсын Нийгмийн тооцооллын матриц (SAM)-

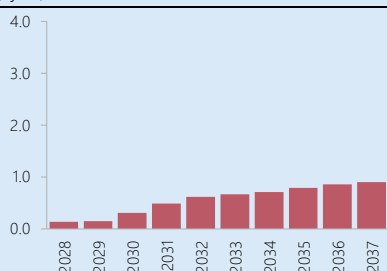
д суурилан PEP-1-т CGE загварын Монголын эдийн засагт тохируулан өргөтгөсөн хувилбарыг ашиглалаа. Төслийн эдийн засагт үзүүлэх нөлөөг 2018 оны эдийн засгийн бүтцэд суурилан төсөл хэрэгжих болон хэрэгжихгүй (суурь хувилбар) гэсэн хоёр хувилбарын зөрүүг тооцоолох замаар тооцоолсон. Ураны төсөл хэрэгжих хувилбарт суурь хувилбарын нөхцөлүүдээс гадна төслийн хөрөнгө оруулалтын шокийг загварт тусгасан болно.

Бүтээн байгуулалтын үе шат 2027 он хүртэл үргэлжилж, 2028 оноос уран олборлож, экспортолж эхлэх бөгөөд 2032 оноос үйлдвэрлэлийн бүрэн хүчин чадалдаа хүрч жилд дунджаар 2,500 тонн ураны исэл олборлоно. Уран олборлолт, үйлдвэрлэл нь зөвхөн хөрөнгө оруулалт, экспорт төдийгүй завсрын хэрэглээгээр дамжуулан уул уурхайн бус салбарын үйлдвэрлэлийг дэмжих, шууд болон шууд бусаар хөдөлмөрийн эрэлтийг нэмэгдүүлэх, татвар, хураамж, ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөрөөр төсвийн орлогыг нэмэгдүүлэх зэрэг сувгаар дамжуулан Монгол Улсын эдийн засагт томоохон үр өгөөжийг бий болгоно. Тухайлбал, нэрлэсэн ДНБ-ий өсөлт суурь төсөөлөлтэй харьцуулахад жил бүр дунджаар 1.2 нэгж хувиар, бодит ДНБ-ий өсөлт суурь төсөөлөлтэй харьцуулахад 0.14-0.9 нэгж хувиар нэмэгдэх нөлөөтэй байна. Эдийн засаг дахь хөдөлмөрийн эрэлт нэмэгдсэнээр цалингийн өсөлт суурь төсөөлөлтэй харьцуулахад бүтээн байгуулалтын үед дунджаар 0.5 хувиар, үйлдвэрлэлийн үе шатанд 1.8 хувиар тус тус өндөр байна. Улмаар өрхийн орлого нэмэгдэж, нийт хэрэглээг (суурь төсөөллөөс 1.6 хувиар өндөр өсөх) урамшуулснаар дотоод эрэлтэд эерэг нөлөө үзүүлнэ. Нөгөө талаас цалингийн өсөлт үйлдвэрлэлийн орцын зардлыг нэмэгдүүлж, дотоодын үнийг өсгөх хэдий ч цалингийн өсөлт нь үнийн өсөлтөөс өндөр байна. Түүнчлэн татварын орлогын нөлөөгөөр Засгийн газрын орлогын өсөлт суурь төсөөлөлтэй харьцуулахад дунджаар 1.6 нэгж хувиар өндөр байна. Өрх болон Засгийн газрын орлогыг дагаад хэрэглээ төдийгүй эдийн засаг дахь нийт хадгаламж буюу хөрөнгө оруулалтын эх үүсвэр нэмэгдэнэ. Тухайлбал, нийт хөрөнгө оруулалтын өсөлт уран олборлолтын үе шатанд суурь үеэс жил бүр дунджаар 2.4 нэгж хувиар өндөр байна. Цаашилбал, хэрэглээ, хөрөнгө оруулалтын эрэлтийн нөлөөгөөр импортын өсөлт суурь төсөөлөлтэй харьцуулахад 1.8 нэгж хувиар өндөр байх хэдий ч экспорт жил бүр дунджаар 1.8 нэгж хувиар өндөр өсөх нөлөөтэй байна.

Зураг 1.2. Төслийн эдийн засагт үзүүлэх нөлөө

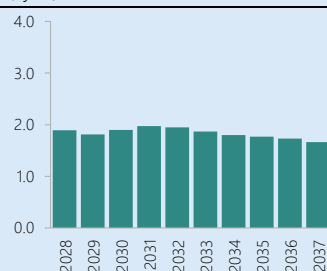
1.Бодит ДНБ-ий өсөлтийн нөлөө

(хувь)

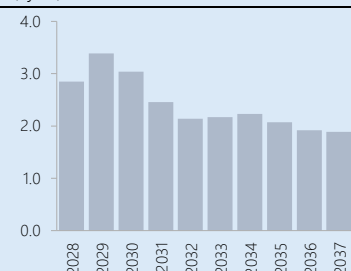
2.Экспортын нөлөө

(хувь)

3.Хөрөнгө оруулалтын нөлөө

(хувь)

Эх сурвалж: Эдийн засаг, хөгжлийн яам

Хүснэгт 1. Төслийн эдийн засагт үзүүлэх нөлөө

Үзүүлэлт	2028–2037 онд жил бүр үзүүлэх нөлөө (Суурь төсөөлөлтэй харьцуулснаар)	
	Дундаж	Доод болон дээд хязгаар
Нэрлэсэн ДНБ	1.2	[1.06, 1.21]
Бодит ДНБ	0.6	[0.14, 0.90]
Хэрэглээний үнийн индекс	0.6	[0.31, 0.91]
Нийт хөрөнгө оруулалт	2.4	[1.89, 3.39]
Экспорт	1.8	[1.66, 1.97]
Импорт	1.8	[1.48, 2.17]
Өрхийн хэрэглээ	1.6	[1.30, 1.85]
Засгийн газрын орлого	1.6	[1.30, 1.85]
Засгийн газрын хөрөнгө оруулалт	5.4	[4.77, 6.07]
Нэрлэсэн цалин	1.8	[1.35, 2.23]

Эх сурвалж: Эдийн засаг, хөгжлийн яам

1.2. Нийт эрэлт

11. Эдийн засгийн дотоод идэвхжил хадгалагдан, хэрэглээ болон хөрөнгө оруулалтын тэлэлт нийт өсөлтийг дэмжлээ. Өрхийн бодит орлогын өсөлт хэрэглээг дэмжиж, өрхийн хэрэглээ 2024 онд 12.9 хувиар тэллээ. Үүнд хувцас, тавилга, орон сууц зэрэг удаан эдэлгээт бараа, бүтээгдэхүүн болон тээвэр зэрэг үйлчилгээний хэрэглээний өсөлт голлон нөлөөллөө. Засгийн газрын хэрэглээ 2024 онд 18.3 хувиар өсөхөд цалин хөлс, нэмэгдэл урамшууллын зардал 2023 оны түвшнээс 2.3 дахин нэмэгдсэн нь голлон нөлөөлөв. Оны сүүлийн хагас жилд биологийн өсөж үрждэг хөрөнгийн хорогдол буурсан ч их засвар, барилга угсралтын ажил идэвхжихийн зэрэгцээ хүнд машин механизмын импорт өссөнөөр эдийн засаг дах хөрөнгө оруулалт 22.2 хувиар нэмэгдэн нийт эрэлтийг дэмжлээ.

12. Өрхийн бодит орлогын өсөлтийн хурд саарлаа. Үнийн өсөлтийн нөлөөг арилгасан өрхийн бодит орлого 2024 оны 4 дүгээр улирлын байдлаар 5.9 хувиар өссөн нь өмнөх улирлаас 4.1 нэгж хувиар, өмнөх оны мөн үеэс 9.3 нэгж хувиар доогуур байна. Тэтгэвэр, тэтгэмж болон төрийн албан хаагчдын цалинг 2023 оны 7 дугаар сарын 1-ний өдрөөс нэмэгдүүлсний нөлөөгөөр өрхийн орлого сэргэж, 2023 оны сүүлийн хагас жилээс эхлэн тогтмол 10-аас дээш хувиар нэмэгдсэн. Хэдийгээр оны дийлэнх хугацаанд бараа, үйлчилгээний үнэ тогтвортой байж, хөдөлмөр эрхлэлт нэмэгдсэн нь өрхийн орлогод эерэг нөлөө үзүүлсэн ч оны сүүлээр инфляц алгуур нэмэгдэн, мөн суурь оны өндөр өсөлтийн нөлөөгөөр өрхийн бодит орлогын өсөлт удааширлаа. Түүнчлэн Үндэсний судалгаа зөвлөгөөний төв (Эн-Ар-Си-Си) улирал тутам гаргадаг хэрэглэгчдийн эдийн засагт итгэх итгэлийн индексийн үзүүлэлт 2024 оны сүүлийн улиралд 104.7 болж, өмнөх улирлаас 10.1 нэгжээр бууран хэрэглэгчдийн итгэл оны эцэст суларсан байна.

13. Төв сууринд амьдардаг өрхийн орлого өсөлттэй байгаа ч хөдөөгийн өрхийн мөнгөн

орлого буурч байна. Нийслэлийн өрхүүдийн нэрлэсэн дундаж орлого 2024 оны 4 дүгээр улирлын байдлаар 3.1 сая төгрөгт хүрсэн бол хөдөөгийн өрхүүдийнх 2.1 сая төгрөг байна. Мөн нийслэлийн өрхийн бодит орлого өмнөх оны мөн үеэс 11 хувиар өссөн ч хөдөөгийн өрхийн бодит орлого 4.9 хувиар буурсан байна. Хөдөөгийн өрхийн цалингийн орлого бага байгаагийн дээр мөнгөн орлогын тал орчим хувь нь мал аж ахуй, газар тариалангаас хамаардаг тул цаг уурын таагүй нөхцөлийн улмаас хөдөө аж ахуйн гарц буурсан нь тэдний амьжиргаанд сөргөөр нөлөөлж байна. Монгол Улсад 2023 оны байдлаар бүртгэлтэй нийт 983 мянган өрх байгаагаас 305 мянган өрх нь хөдөө амьдарч байна. Үндэсний статистикийн хорооноос зарласан өрхийн байршил болон орлогын бүлэглэлийн мэдээллийг авч үзвэл 2024 оны 4 дүгээр улирлын байдлаар нийслэлийн нийт өрхийн 21.2 хувь нь 1.6 сая төгрөгөөс бага орлоготой байгаа бол хөдөөгийн өрхийн 57.3 хувь нь 1.6 сая төгрөгөөс бага орлоготой байна.

14. Эдийн засаг дахь хөрөнгө оруулалт нэмэгдлээ. Хөрөнгийн хуримтлалд эдийн засаг дах нийт үндсэн болон эргэлтийн хөрөнгийн өсөлт, бууралтыг бүртгэдэг. Хөрөнгийн хуримтлалын эх үүсвэрийн хувьд төсвийн хөрөнгө оруулалт 2024 онд 7.9 их наяд төгрөгт хүрч, өмнөх оноос 53.1 хувиар, шинээр олгосон зээл 57.1 их наяд төгрөгт хүрч 36.7 хувиар тус тус өсөж нийт хөрөнгө оруулалтыг дэмжсэн байна.

Том малын зүй бус хорогдол нэмэгдсэн нь үндсэн хөрөнгийн хуримтлалыг бууруулсан бол уул уурхайн салбарын машин тоног төхөөрөмжийн нөөц 2024 онд 36.3 хувиар өсөж, Улаанбаатар хотод орон сууцны барилга, Өмнөговь, Дорноговь аймгуудад Оюу толгойн бүтээн байгуулалт болон төмөр зам, авто замууд, Хэнтий аймагт хөдөө аж ахуйн цогцолборын ажлууд эрчимжсэнээр барилга байгууламжийн нөөц 22.9 хувиар нэмэгдлээ. Улмаар үндсэн

хөрөнгийн хуримтлал 2024 онд өмнөх оны түвшнээс 19.7 хувиар нэмэгдсэн байна.

15. Бараа, үйлчилгээний импорт өсөж, цэвэр экспорт буурлаа. Цэвэр экспорт нь бараа, үйлчилгээний экспорт болон импортын зөрүүг илэрхийлдэг. Бараа, үйлчилгээний импорт 2024 онд өмнөх оноос 17.7 хувиар нэмэгдэж, цэвэр экспорт 58.9 хувиар буурсан нь эдийн засгийн нийт өсөлтийг 16.4 нэгж хувиар бууруулах нөлөө

үзүүлсэн байна. Барааны импорт 20.2 хувиар өссөний 90 орчим хувийг тоо хэмжээний өсөлт бүрдүүлсэн нь импортын эрэлт өндөр байсныг илтгэж байна. Түүнчлэн, үйлчилгээний худалдааны хувьд бүх төрлийн ачаа тээврийн импорт өссөний зэрэгцээ боловсролын үйлчилгээ болон хувийн зорилгоор гадагш аялах иргэдийн урсгал нэмэгдсэн нь үйлчилгээний импорт өмнөх оны түвшнээс 14.4 хувиар өсөхөд нөлөөлжээ.

Зураг 1.3. Бодит ДНБ-ий өсөлт (эрэлт талаас)

1. Эдийн засгийн өсөлт

(нэгж хувь)

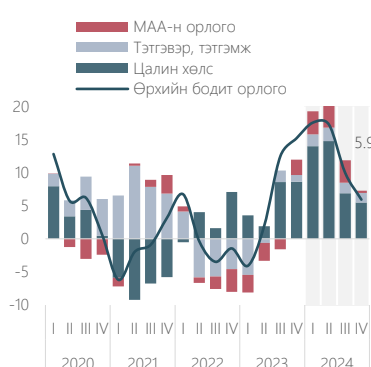

Эх сурвалж: YCX

Тэмдэглэл: Оны эхнээс өсөн нэмэгдсэн дүнгээрх жилийн өсөлтөд оруулсан хувь нэмэр.

2. Өрхийн бодит орлогын өсөлт

(нэгж хувь)

Эх сурвалж: YCX

Тэмдэглэл: Оны эхнээс өсөн нэмэгдсэн дүнгээрх жилийн өсөлтөд оруулсан хувь нэмэр.

3. Үндсэн хөрөнгийн өсөлт

(нэгж хувь)

Эх сурвалж: YCX

Тэмдэглэл: Оны эхнээс өсөн нэмэгдсэн дүнгээрх жилийн өсөлтөд оруулсан хувь нэмэр.

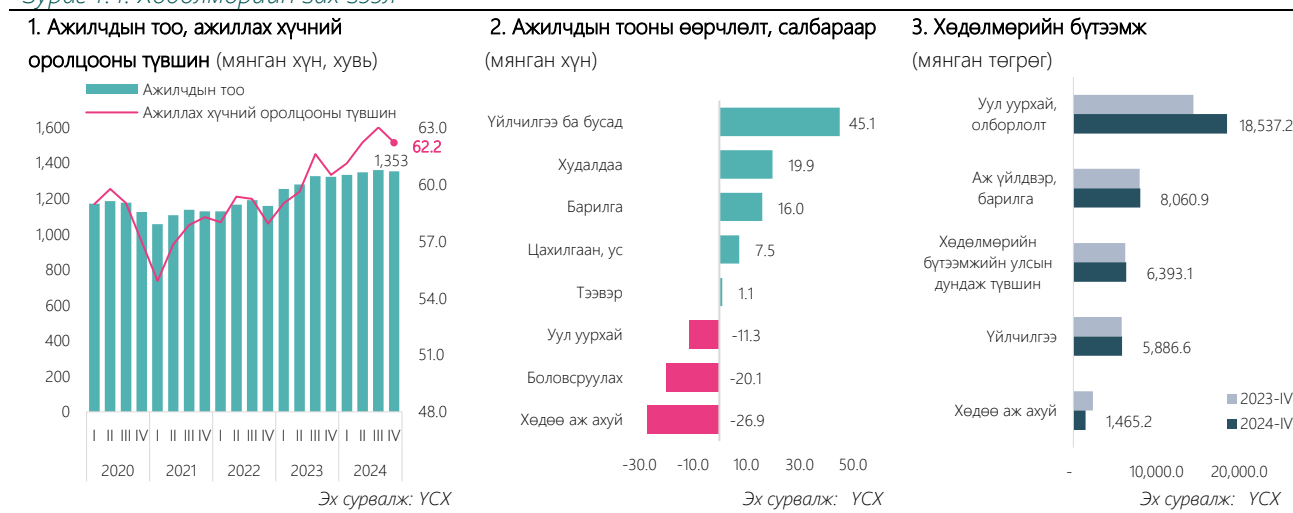
1.3. Хөдөлмөр ба аж ахуйн нэгж

16. Эдийн засгийн өсөлтийн нөлөөгөөр хөдөлмөрийн зах зээл тэлж, ажил эрхлэлт нэмэгдсээр байна. 2024 оны 4 дүгээр улиралд ажилчдын тоо өмнөх оны мөн үеэс 31 мянгаар нэмэгдэж 1 сая 353 мянгад хүрлээ. Ажилчдын тоог улирлын нөлөө¹ арилган тооцвол өмнөх оны мөн үеэс 53 мянгаар нэмэгдсэн байна. Энэхүү өсөлтөд үйлчилгээний салбарт 45 мянга, худалдааны салбарт 20 мянга, барилгын салбарт 16 мянган ажилчид нэмэгдсэн нь голчлон нөлөөлсөн байна. Харин хөдөө аж ахуйн салбарын уналтын нөлөөгөөр салбарын ажилчдын тоо өмнөх оны мөн үеэс 27 мянгаар буурсан байна. Мөн боловсруулах салбарын ажилчдын тоо 20 мянгаар, уул уурхайн салбарын ажилчдын тоо 11 мянгаар буурсан нь өсөлтийн хурдыг саарууллаа. Байршлаар авч үзвэл, ажилчдын тоо Улаанбаатар хотод өмнөх оны мөн үеэс 39 мянгаар өсөж 607 мянгад хүрсэн бол хөдөөд 8 мянгаар буурч 746 мянга болсон байна. Тодруулбал, ажилчдын тоо Төвийн бүсэд 10 мянга, Баруун бүсэд 3 мянгаар тус тус буурсан байна. Харин Хангайн бүсэд 3 мянгаар, Зүүн бүсэд 2 мянгаар тус тус өссөн үзүүлэлттэй байна.

17. Иргэд ажиллах хүчнээс гадуурх хүн амаас ажилчдын эгнээнд шилжсэнээр хөдөлмөр эрхлэлтийн үзүүлэлт сайжирлаа. Ажиллах хүч өмнөх оны мөн үеэс 53 мянгаар нэмэгдэж 1 сая 429 мянгад хүрснээр ажиллах хүчний оролцооны түвшин өмнөх оны мөн үеэс 2.0 нэгж хувиар нэмэгдэж 62.2 хувьд хүрлээ. Ажиллах хүчний өсөлтөд ажилчдын тооны өсөлтөөс гадна ажиллах хүчнээс гадуурх хүн ам өмнөх оны мөн үеэс 27 мянгаар буурсан нь эерэг нөлөө үзүүлсэн байна. Үүнд хөдөлмөр эрхлэх сонирхолтой ч ажиллах боломжгүй байсан иргэдийн тоо буурсан нь голчлон нөлөөлсөн байна. Тодруулбал, төрөлтийн тоо 2024 онд өмнөх оноос 6.5 мянгаар буюу 10 хувиар буурч 58 мянгад хүрсэн зэргээс шалтгаалж жирэмсэн болон хүүхэд асарч буй иргэдийн тоо өмнөх оны мөн үеэс 14 мянгаар буурсан, улирлын чанартай ажил хийдэг иргэдийн тоо 11.5 мянгаар буурсан нь голлон нөлөөлжээ.

18. Мэргэжилд тохирох ажил олдоогүйн улмаас хөдөлмөр эрхлээгүй иргэдийн тоо нэмэгдлээ. Ажилгүй иргэдийн тоо өмнөх оны мөн үеэс 22 мянгаар буюу 42 хувиар өсөж 75.4

Зураг 1.4. Хөдөлмөрийн зах зээл

¹ Улирлын нөлөөг арилгах гэдэг нь хугацаан цувааны өгөгдөл дэх улирлын тогтмол хэв шинжүүдийг арилгах статистикийн арга юм. Эдгээр хэв шинжүүд нь цаг агаарын өөрчлөлт, баяр ёслол, сургууль, цэцэрлэгийн хуваарь, хөдөө

аж ахуйн цикл гэх мэт янз бүрийн хүчин зүйлсээс шалтгаалж бий болдог. Энэхүү тогтмол хэлбэлзлийг арилгаснаар өгөгдөл дэх бодит чиг хандлага, мөчлөгийн хөдөлгөөнүүдийг ажиглахад хялбар болгодог бөгөөд өөр өөр хугацааны мэдээллийг хооронд нь харьцуулах боломжийг олгодог.

мянгад хүрэв. Ингэснээр ажилгүйдлийн түвшин 2023 оны 4 дүгээр улиралтай харьцуулахад 1.4 нэгж хувиар өсөж 5.3 хувьд хүрлээ. Ажилгүй иргэдийн тооны өсөлтийг шалтгаанаар харвал, мэргэжилд тохирох ажил олдохгүй байгаа иргэдийн тоо өмнөх оны мөн үеэс 3.8 мянгаар, тухайн жилд сургууль төгссөн шалтгаантай ажилгүй иргэдийн тоо 3 мянгаар нэмэгдсэн бол байгууллага татан буугдсан болон цомхотголд орсон иргэдийн тоо 1.3 мянгаар буурсан байна.

19. Дундаж цалин нэмэгдсэн ч инфляц өссөнөөр худалдан авах чадварын өсөлт саарлаа. Үндэсний статистикийн хорооноос зарласнаар 2024 оны 4 дүгээр улиралд дундаж цалин өмнөх оны мөн үеэс 437 мянгаар өсөж 2 сая 672 мянган төгрөг, голч цалин өмнөх оны мөн үеэс 448 мянган төгрөгөөр өсөж 2 сая 229 мянган төгрөгт хүрсэн байна. Харин бодит цалин 1 сая 830 мянган төгрөгт хүрч өмнөх оны мөн үеэс 134 мянган төгрөгөөр өслөө.

Дундаж цалинг салбараар авч үзвэл уул уурхайн салбарын цалин хамгийн өндөр буюу 5 сая 402 мянган төгрөг байсан нь өмнөх оны мөн үеэс 277 мянгаар өссөн нь бусад салбартай харьцуулахад хамгийн бага өссөн бол цахилгаан усны салбарын дундаж цалин 3 сая 138 мянган төгрөгт хүрч өмнөх оны мөн үеэс 960 мянган төгрөгөөр өссөн нь хамгийн өндөр өсөлттэй байв.

Хөдөлмөрийн зах зээлийн www.zangia.mn цахим хуудаст 2024 оны 4 дүгээр улирлын байдлаар 34 мянган ажлын байр зарлагдаад байна. Ажлын байрны дундаж цалингийн хэмжээ 2 сая 403 мянган төгрөг байна. Салбараар харвал, хамгийн өндөр цалинтай салбарт уул уурхай 2 сая 843 мянга, барилга, үл хөдлөх хөрөнгийн салбар 2 сая 822 мянга, хуулийн үйлчилгээ 2 сая 671 мянган төгрөг байх бол хамгийн бага буюу 2 сая төгрөгөөс бага цалинтай салбарт харуул хамгаалалт, хэвлэл мэдээлэл, үйлчилгээний салбарууд багтаж байна.

Хүснэгт 2. Дундаж цалингийн хэмжээ (мянган төгрөг)

Ажилчдын тооны бүлэг	2023.IV	2024.IV
Нэрлэсэн дундаж цалин	2,235	2,672
Голч цалин	1,781	2,229
Бодит дундаж цалин	1,696	1,830
Зангиа цахим хуудаст зарлагдсан ажлын байрны дундаж цалин	-	2,403

20. Хөдөө аж ахуйн салбарын бүтээмжийн түвшин хөдөлмөрийн бүтээмжийн улсын дундаж түвшний өсөлтийг саарууллаа. Хөдөлмөрийн бүтээмжийн түвшин өмнөх оны мөн үеэс 141.7 мянган төгрөгөөр буюу 2.3 хувиар өсөж 6 сая 393 мянган төгрөгт хүрлээ. Салбараар авч үзвэл, уул уурхайн салбарын бүтээмж өмнөх оны мөн үеэс 4 сая 59 мянган төгрөгөөр буюу 28 хувиар өсөж 18 сая 537 мянган төгрөгт хүрсэн нь хөдөлмөрийн бүтээмжийн улсын дундаж түвшнээс ойролцоогоор 3 дахин өндөр байна. Түүнчлэн аж үйлдвэр, барилга, үйлчилгээний салбарын бүтээмжийн түвшин өмнөх оны мөн үеэс харгалзан 70 мянган төгрөг, 67 мянган төгрөгөөр өсөж 8 сая 61 мянга, 5 сая 887 мянган төгрөгт хүрлээ. Харин хөдөө аж ахуйн салбарын бүтээмжийн түвшин тус салбарын бууралтын нөлөөгөөр 886.8 мянган төгрөгөөр буюу 38 хувиар буурч 1 сая 465 мянга төгрөг болсон байна.

21. Шинээр байгуулагдсан ААН-ийн тоо нэмэгдлээ. 2024 оны 4 дүгээр улирлын байдлаар Бизнес регистрийн санд бүртгэлтэй нийт ААН-ийн тоо 261.2 мянгад хүрч өмнөх оны мөн үеэс 24.7 мянгаар нэмэгдлээ. Уг өсөлтийн 19.2 мянгыг үйл ажиллагаа эхлээгүй буюу шинээр байгуулагдсан ААН-үүд бүрдүүлсэн бол 6.8 мянгыг үйл ажиллагаа явуулж буй ААН-үүд бүрдүүлээ. Үйл ажиллагаа явуулж буй болон шинээр байгуулагдсан ААН-ийн тоо нэмэгдсэн нь бизнесийн үйл ажиллагаа идэвхжиж байгааг илтгэж байна.

Салбараар харвал, худалдаа, үйлчилгээний салбарт шинээр байгуулагдсан ААН 11.4 мянгаар, үйл ажиллагаа явуулж буй ААН 3.8 мянгаар нэмэгдсэн нь ААН-ийн өсөлтийн гол хэсгийг бүрдүүлж байна. Тус салбарт шинээр байгуулагдсан ААН-ийн тоо тухайн улирлын сүүлийн 10 жилийн дундаж болох 13.8 хувийн өсөлтөөс 34.7 хувиар давж өсжээ. Тодруулбал, бүх төрлийн барааны бөөний болон жижиглэнгийн худалдааны ААН-үүд, тэр дундаа хүнс, ундаа, тамхи болон хөдөө аж ахуйн түүхий эд, мал, амьтны худалдаа эрхэлдэг ААН-үүд ихээхэн нэмэгджээ. Үйл ажиллагаа явуулж буй ААН-ийн хувьд гишүүнчлэл бүхий байгууллага, эмнэлэг, үйлдвэрчний эвлэл, сургалтын төв, компьютер програмчлал, цэвэрлэгээ, бизнесийн зөвлөх үйлчилгээ эрхэлдэг ААН-ийн тоо нэмэгдсэн байна. Гэхдээ худалдаа, үйлчилгээний салбарт үйл ажиллагаа явуулж буй ААН-ийн тоо 2024 оны 4 дүгээр улиралд 5 хувиар өссөн нь 2022, 2023-ийн мөн үеийн өсөлтөд хүрэхгүй байна.

Засгийн газрын 2024 оны "Шинэ хоршоо хөдөлгөөн" өрнүүлэх тухай 166 дугаар тогтоолоор хоршооны гишүүн малчинд хөрөнгө оруулалтын хөнгөлөлттэй зээл олгохоор шийдвэрлэсэн. Үүнтэй холбоотойгоор 2024 оны 4 дүгээр улирлын байдлаар хөдөө аж ахуйн салбарт үйл ажиллагаа эхлээгүй буюу шинээр байгуулагдсан хоршооны тоо өмнөх оны мөн үетэй харьцуулахад 16.7 дахин, үйл ажиллагаа явуулж буй хоршооны тоо 2.5 дахин нэмэгдсэн үзүүлэлттэй байна. Хоршооны өсөлтийн нөлөөгөөр хөдөө аж ахуйн салбарын ААН-ийн тоо сүүлийн 10 жилийн дунджаас үйл ажиллагаа явуулж буй ААН-ийн хувьд 38.0 хувиар, шинээр байгуулагдсан ААН-ийн хувьд 243.3 хувиар илүү өсөлттэй гарлаа. Задалж харвал мал, амьтан өсгөх, үржүүлэх аж ахуйн үйл ажиллагаа, хөдөө аж ахуй болон ургац хураалтын дараах шатны үйл ажиллагааг дэмжсэн туслах үйл ажиллагаа, холимог фермерийн аж ахуй, нэг наст ургамлын тариалалт эрхэлдэг ААН-үүд нэмэгджээ (Зураг 1.8).

Уул уурхайн салбарын хувьд экспортын өсөлтийн нөлөөгөөр идэвхтэй үйл ажиллагаа явуулж байгаа ААН-ийн тоо уул уурхайн салбарт 30, тээврийн салбарт 394 ААН-ээр нэмэгдсэн бол шинээр байгуулагдсан ААН-ийн тоо уул уурхайн салбарт 114, тээврийн салбарт 1037 ААН-ээр нэмэгджээ. Тээврийн салбарт шинээр байгуулагдсан ААН-ийн өсөлт (90.4%) нь сүүлийн 10 жилийн дунджаас 67.2 хувиар өндөр байна.

22. Худалдаа, үйлчилгээ эрхлэгч жижиг ААН-үүд нэмэгдлээ. Бизнес регистрийн санд бүртгэлтэй үйл ажиллагаа явуулж буй 108.4 мянган ААН-ийн 86.2 хувь буюу 93.5 мянган ААН 1-9 ажилтантай байна. 1-9 ажилтантай жижиг ААН өмнөх оны мөн үеэс 6.2 мянгаар нэмэгдсэнээс 3.8 мянга нь худалдаа, үйлчилгээний салбарт үйл ажиллагаа явуулж байна (1-9 ажилтантай ААН-ийн 76 хувь буюу 71.0 мянган ААН худалдаа, үйлчилгээ эрхэлж байна).

Харин *10-19 ажилтантай ААН 6.8 мянгад хүрч өмнөх оны мөн үеэс 557 ААН-ээр нэмэгдэхэд хөдөө аж ахуй, үйлчилгээ, боловсруулах салбарт үйл ажиллагаа эрхэлдэг ААН-үүд нэмэгдсэн нь нөлөөллөө. Мөн 20-49 ажилтантай 99 ААН, 50-иас дээш ажилтантай 36 ААН шинээр үйл ажиллагаа явуулж эхэлсний 2/3-ыг үйлчилгээ, 1/5-ыг тээврийн салбар салбар бүрдүүлээ.*

Хүснэгт 3. Үйл ажиллагаа явуулж буй аж ахуйн нэгжийн тооны өөрчлөлт, ажиллагчдын тоогоор

Ажилчдын тооны бүлэг	ААН тоо, мянга	Өөрчлөлт, хувь	Тайлбар
1-9	93.5	7.1%	ААН-ийн тооны өсөлтийн 4.3 нэгж хувийг худалдаа, үйлчилгээ, 1.3 нэгж хувийг хөдөө аж ахуйн салбар бүрдүүлсэн.
10-19	6.8	8.9%	Өсөлтийн 2/3-ыг хөдөө аж ахуй, 1.2 нэгж хувийг үйлчилгээ, 1.1 нэгж хувийг боловсруулах салбар бүрдүүлсэн.
20-49	5.2	0.8%	Шинээр 99 ААН үйл ажиллагаа явуулж эхэлснээс 69 ААН үйлчилгээ, 16 ААН тээвэр, 6 ААН барилга, 3 ААН боловсруулах, 2 ААН ХАА-н салбарт байна. Харин

			худалдааны салбарт 57 ААН, ус цахилгааны 1 ААН буурсан байна.
50-иас дээш	2.9	0.1%	Шинээр 36 ААН үйл ажиллагаа явуулж эхэлснээс 23 ААН үйлчилгээ, 10 ААН тээвэр, 3 ААН уул уурхайн салбарт байна. Харин худалдааны салбарт 30 ААН, боловсруулах 2 ААН, ХАА, ус цахилгаан тус тус 1 ААН-ээр буурсан байна.
Нийт	108.4	6.7%	

2024 оны 4 дүгээр улирлын байдлаар ААН-ийн бодит борлуулалтын орлого өмнөх оны мөн үеэс 14.1 хувиар өсөж 23.6 их наяд төгрөгт хүрлээ. Уг өсөлтийн 12.0 нэгж хувийг үйлчилгээний салбар, ус, цахилгааны салбар 3.4 нэгж хувийг, хөдөө аж ахуй 2.8 нэгж хувийг, бөөний ба жижиглэнгийн худалдаа 1.2 нэгж хувь, боловсруулах салбар 0.9 нэгж хувийг тус тус бүрдүүлсэн байна. Харин уул уурхай болон тээврийн салбарын ААН-ийн орлого өмнөх оны мөн үеэс харгалзан 37.0 болон 3.1 хувиар буурсан үзүүлэлттэй байна.

21. ААН-ийн борлуулалтын орлогын өсөлтийн дийлэнхийг үйлчилгээний салбар бүрдүүллээ.

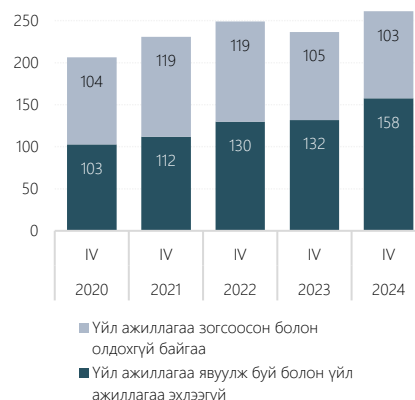
Зураг 1.5. Аж ахуйн нэгж

Үйл ажиллагаа явуулж буй болон үйл ажиллагаа эхлээгүй ААН-ийн тооны өөрчлөлт, салбараар (ААН-ийн тоо)

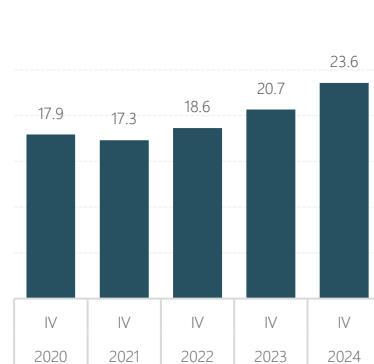
Эх сурвалж: ҮСХ

Нийт бүртгэлтэй ААН-ийн тоо (мянга)

Эх сурвалж: ҮСХ

ААН-ийн бодит борлуулалт (их наяд төгрөг, 2015=100)

Эх сурвалж: Татварын ерөнхий газар

1.4. Эдийн засгийн мөчлөг

23. Үйлдвэрлэлийн зориулалттай машин, тоног төхөөрөмжийн өсөлт, хөдөлмөрийн зах зээлийн сэргэлтийн нөлөөгөөр потенциал үйлдвэрлэлийн өсөлт 4 орчим хувьд хадгалагдлаа. Уул уурхайн олборлолтын эрчимжилт, эрчим хүчний салбарын бүтээн байгуулалтын өсөлт, хүнсний үйлдвэрлэлийн тоног төхөөрөмжийн гаалийн татвар чөлөөлөлтийн голлох нөлөөгөөр машин, тоног төхөөрөмжийн хуримтлал нэмэгдсэнээр үндсэн хөрөнгийн хуримтлал 2024 онд өмнөх оны мөн үеэс бодит дүнгээр 19.7 хувиар өсөж, нийт эдийн засгийн потенциал үйлдвэрлэлийн өсөлт 4 орчим хувьд хадгалагдлаа. Мөн дотоод эдийн засгийн идэвхжилийг даган хөдөлмөрийн зах зээлийн идэвх өндөр байгаа нь потенциал үйлдвэрлэлийн өсөлтийг дэмжлээ.

24. Уул уурхай, тээврийн салбарын идэвх хадгалагдсанаар 2024 оны төгсгөлд нийт үйлдвэрлэл потенциал түвшнээсээ 1.7 нэгж хувиар дээгүүр гарлаа. Уул уурхайн олборлолт, түүнийг дагасан тээврийн салбарын эрчимжилтийн нөлөөгөөр уул уурхай, тээврийн салбарын үйлдвэрлэл потенциал түвшнээс 1.8 нэгж хувиар дээгүүр гарлаа. Харин 2024 оны сүүл буюу 4 дүгээр улиралд 1.2 сая толгой мал хорогдож, хөдөө аж ахуйн салбарын уналт даамжирснаар уул уурхай, тээврээс бусад салбаруудын үйлдвэрлэл потенциал түвшнээс 0.04 нэгж хувиар доогуур гарахад голлон нөлөөллөө. Улмаар нийт үйлдвэрлэлийн зөрүү 2024 оны 4 дүгээр улирлын байдлаар потенциал түвшнээс 1.7 нэгж хувиар дээгүүр байна.

Зураг 1.6. Үйлдвэрлэлийн зөрүү

1. Потенциал ДНБ-ий өсөлт

(хувь)

Эх сурвалж: ЭЗХЯ-ны тооцоолол

Тэмдэглэл: Потенциал үйлдвэрлэлийг нэг хувьсагчтай шүүлтүүр буюу Ходрик-Прескотт, олон хувьсагчтай шүүлтүүр буюу Калман шүүлтүүр болон үйлдвэрлэлийн функцийн аргачлалаар тус тус тооцов.

2. Үйлдвэрлэлийн зөрүү

(потенциал ДНБ-д эзлэх хувь)

Эх сурвалж: ЭЗХЯ-ны тооцоолол

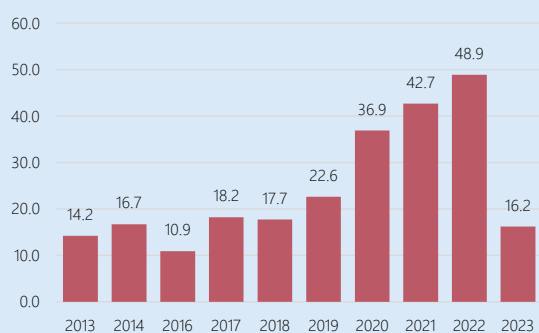
Тэмдэглэл: Үйлдвэрлэлийн зөрүүг бодит болон потенциал ДНБ-ий зөрүүгээр тооцно. Үйлдвэрлэлийн зөрүүг үйлдвэрлэлийн функцийн аргачлалд тулгуурлан тооцдог байсныг Мөнгөний бодлогын шинжилгээний GAP загварт тулгуурлан олон хувьсагчийн Калманы шүүлтүүрийн аргаар тооцох аргачлалд шилжүүлэн тооцов.

Шигтгээ 2. Ажиллах хүчний хомсдол

Сүүлийн жилүүдэд олон улсад хөдөлмөрийн зах зээлийн эрэлт, нийлүүлэлтийн зөрүүтэй байдал нэмэгдэж ажиллах хүчний хомсдол бодитой сорилт болж байна. Манай улсын хувьд ч мөн адил сүүлийн жилүүдэд ажиллах хүчний хомсдол өсөх хандлагатай байна. Судалгаагаар² Монгол Улсад ажиллах хүчний хомсдол 2018 оноос хойш жил бүр дунджаар 8 мянгаар өссөөр 2022 онд гэхэд 4-5 аж ахуйн нэгж байгууллага тутмын нэг нь ажиллах хүчний хомсдолд өртөж, шаардлагатай 48.9 мянган ажилтнаа авч чадаагүй байна. Харин 2023 онд ажиллах хүчний хомсдол огцом буурч 16.2 мянгад хүрсэн байна. Үүнд эдийн засгийн өсөлтийн нөлөөгөөр хөдөлмөрийн зах зээлд ажилчдын тоо нэмэгдэж, ажилгүйдэл буурсан нь нөлөөлсөн байж болох талтай.

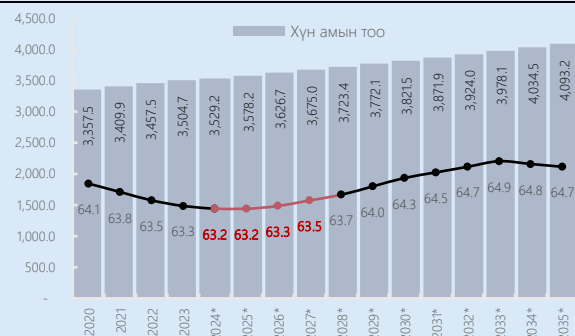
Ажиллах хүчний хомсдолын дийлэнх нь бөөний болон жижиглэн худалдаа, машин мотоциклын засвар үйлчилгээ, барилга, боловсруулах үйлдвэрлэлийн салбаруудад ажиглагдсан байна. Хомсдолтой ажил, мэргэжлийн хувьд үйлдвэрлэл, аж ахуйн туслах ажилтан, барилгын туслах ажилтан, жолооч, тогооч, гагнуурчин, худалдагч, барилгын мужаан, сантехникч зэрэг мэргэжлүүд хамгийн их эрэлттэй байжээ.

Зураг 1.7. Ажиллах хүчний хомсдол, мянган хүн

Эх сурвалж: Хөдөлмөрийн зах зээлийн эрэлтийн барометрийн судалгаа (2013-2024 он), ХНХСҮСИ

Зураг 1.8. Хөдөлмөрийн насны хүн амын нийт хүн амд эзлэх хувь

Эх сурвалж: ҮСХ, Хүн амын хэтийн шинэчилсэн тооцоо 2020-2050 он

Ажиллах хүчний хомсдолын шалтгааныг хөдөлмөрийн эрэлт болон нийлүүлэлт талаас тайлбарлах боломжтой.

- Хөдөлмөрийн эрэлт талын хомсдол буюу ажил олгогчдод тулгарч буй бэрхшээл:
  - Ажил горилогчид аж ахуйн нэгжээс хэт **өндөр цалингийн хүлээлттэй** байдаг буюу ажил олгогчийн хүссэн бага цалингаар ажиллах ажилчид олдохгүй байх,
  - Ажил горилогчид тухайн ажлын байранд шаардагдаж буй **ур чадвараар дутмаг** буюу ажилтан өөр ур чадвар эзэмшсэн байх гэх мэт.
- Хөдөлмөрийн нийлүүлэлт талын хомсдол буюу хөдөлмөрийн насны хүн амын тооны өөрчлөлт:
  - Монгол Улсад 1990-2005 онд жилд дунджаар 45-50 мянган хүүхэд мэндэлсэн нь сүүлийн 30 жилийн дунджаас 15-20 мянгаар бага үзүүлэлт юм. Энэ 16 жилийн хугацаанд нийт төрөлт 240-320 мянгаар буурсан нь ажиллах хүчний нөөцөд мэдэгдэхүйц нөлөө үзүүлжээ. Өөрөөр хэлбэл 1990-2005 онд төрсөн хүүхдүүд өнөөдөр 18-35 насны бүлэгт багтаж, хөдөлмөрийн зах зээлийн бүрэлдэхүүн болж байна. Тиймээс тухайн үеийн **төрөлтийн бууралт** нь одоогийн ажиллах хүчний нийлүүлэлтэд сорилт дагуулж буйг анхаарах нь зүйтэй. Энэхүү бага төрөлтийн үеийн нөлөө 2028 оноос суларч цаашид хөдөлмөрийн насны хүн амын тоо аажмаар нэмэгдэхээр байна.
  - Ажиллах хүчний хөгжингүй орнууд руу гадагшлах урсгалын** талаар зарим статистик дурдъя. Хүн ам, орон сууцны 2020 оны улсын тооллогоор гадаадад оршин сууж буй иргэдийн тоо 10 жилийн өмнөх үзүүлэлтээс 14 хувиар өсөж 122 мянгад хүрсэн. Түүнчлэн 2023 онд хийгдсэн судалгаагаар³ гадаадад оршин сууж буй иргэдийн тоо 106.5 мянга байгаагаас ойролцоогоор 3 хүн тутмын 1 нь БНСУ-д буюу 32 мянган хүн, АНУ-д 13 мянган хүн буюу 12 хувь, Японд 10.7 мянган хүн буюу 10 хувь, БНЧУ-д 7.5 мянган хүн буюу 7 хувь нь оршин сууж байна. Эдгээрээс БНСУ-ыг авч үзвэл, 2024 оны эцсийн байдлаар 57 мянган Монгол иргэн оршин сууж байгаа нь 4 жилийн туршид 14 мянган хүнээр нэмэгдсэн үзүүлэлт болж байна. Үүнд их дээд сургууль, хэлний бэлтгэл сургалтад хамрагдах зорилгоор оршин сууж буй иргэдийн тоо 61 хувиар өссөн нь голчлон нөлөөлжээ.

Мөн Ур чадварын индексийн⁴ Brain Drain үзүүлэлт буюу ур чадвартай боловсон хүчний гадагшлах хандлагыг илэрхийлдэг үзүүлэлтээр манай улс 2021 онд 3.52 оноо авч, 67 улсаас 51 дүгээрт эрэмбэлэгдэж байсан бол 2024 онд оноо нь 2.33 болон буурч, 67 улсаас 63 дугаарт эрэмбэлэгдсэн байна. Энэ нь удирдах ажилтнуудын нүдээр оюунлаг боловсон хүчний гадагшлах урсгал нэмэгдэж байгааг харуулж байна.

Шигтгээ 3. Хэрэглэгчийн итгэлийн индекс

2024 оны 4 дүгээр улиралд хэрэглэгчдийн бизнесийн нөхцөл болон ажлын олдцын одоогийн үнэлэмж ирээдүйн хүлээлттэй сайжирч Хэрэглэгчийн итгэлийн индекс 104.7-д хүрч өмнөх оны мөн үеэс 16.7 нэгжээр нэмэгдлээ.

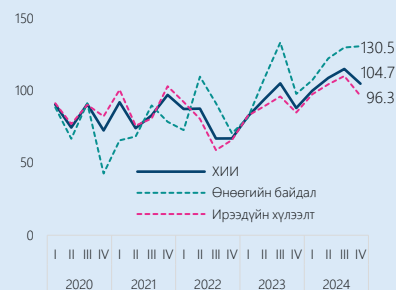
Үндэсний судалгаа зөвлөгөөний төв (Эн-Ар-Си-Си ХХК) болон Монгол-Японы хүний нөөцийн хөгжлийн төвөөс тооцон гаргадаг Хэрэглэгчийн итгэлийн индекс (ХИИ)-ээр эдийн засгийн ерөнхий байдал болон өрхийн санхүүгийн байдлын талаар хэрэглэгчид хэр зэрэг өөдрөг бодолтой байгааг хэмждэг. Хэрэглэгчийн итгэлийн индекс нь Өнөөгийн байдлын индекс /бизнесийн нөхцөл, ажлын олдоц/, Ирээдүйн хүлээлтийн индекс /бизнесийн нөхцөл, ажлын олдоц, орлого/ гэсэн 2 дэд индекс /5 үзүүлэлтээс бүрдэх/-ээр тооцож байна. Ингэхдээ улс даяар санамсаргүй түүврийн аргаар хэрэглэгчдээс санал асуулга авч 0-200-ийн хооронд үнэлдэг бөгөөд индекс 200-д дөхөх тусам хэрэглэгчийн итгэл өндөр, 0-д дөхөх дусам хэрэглэгчийн итгэл сул, харин индекс 100-тай тэнцүү үед эдийн засаг хэвийн байна гэж үздэг.

ХИИ 2024 оны 4 дүгээр улиралд 104.7-д хүрсэн нь хэрэглэгчдийн эдийн засгийн өнөөгийн байдлыг үнэлэх үнэлэмж сайжирсан нь голчлон нөлөөллөө. Индексийн үнэлгээг бүрэлдэхүүн хэсгээр задалж Хүснэгт 2-т үзүүлэв.

1. Өнөөгийн байдлын индекс: Бизнесийн нөхцөлийн үнэлэмж сайжирч Өнөөгийн байдлын индекс өмнөх оны мөн үеэс 32.9 нэгжээр нэмэгдлээ. Өнөөгийн байдлын индекс нь иргэд эдийн засгийн одоогийн нөхцөл байдлыг бизнесийн нөхцөл болон ажлын олдоц хэр байгаагаар үнэлснээр хэмждэг. 2024 оны 4 дүгээр улиралд Өнөөгийн байдлын индекс 130.5-д хүрч нэмэгдэхэд ажлын олдоц "сайн" гэж үнэлсэн иргэд өмнөх оны мөн үеэс 8.4 нэгжээр, бизнесийн нөхцөл "сайн" гэж үнэлсэн иргэд 4.5 нэгжээр сайжирсан нь нөлөөллөө.

2. Ирээдүйн хүлээлтийн индекс: Хэрэглэгчдийн эдийн засгийн ирэх 6 сарын хүлээлттэй сайжирч Ирээдүйн хүлээлтийн индекс өмнөх оны мөн үеэс 11.5 нэгжээр нэмэгдлээ. Ирээдүйн хүлээлтийн индекс нь эдийн засгийн ойрын ирээдүйн нөхцөлийг иргэд хэрхэн харж буйг бизнесийн нөхцөл, ажлын олдоц, орлогын хүлээлтийн үнэлгээгээр хэмждэг. 2024 оны 4 дүгээр улиралд Ирээдүйн хүлээлтийн индекс 96.3-д хүрч нэмэгдэхэд хэрэглэгчдийн ирэх 6 сарын ажлын олдоц, бизнесийн нөхцөлийг өөдрөгөөр харах хандлага нэмэгдсэн нь голчлон нөлөөллөө. Харин орлого сайжирна гэсэн иргэд 1.6 нэгжээр нэмэгдсэн ч муудна гэсэн иргэд 1.4 нэгжээр нэмэгдсэн нь иргэд орлогын ялгавартай хүлээлттэй байгааг харуулж байна.

Зураг 1.9. Хэрэглэгчийн итгэлийн индекс, улирлаар (2018=100)

Эх сурвалж: Үндэсний судалгаа зөвлөгөөний төв (Эн-Ар-Си-Си ХХК)

Тайлбар: ХИИ болон түүний бүрэлдэхүүн индексүүдийг улирлын нөлөөгөөр засварлаж 2018 оны 4 дүгээр улирлын индекстэй харьцуулж тооцсон байна.

Хүснэгт 4. Хэрэглэгчийн итгэлийн индексийн бүрэлдэхүүн

	2023.IV	2024.IV	Өөрчлөлт
ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛ			
Бизнесийн нөхцөл			
Сайн	6.4	10.9	4.5 ▲
Хэвийн	36.2	36.0	-0.2 ▼
Муу	56.5	51.0	-5.5 ▼
Ажлын олдоц			
Сайн	27.6	36.0	8.4 ▲
Хэвийн	35.4	31.4	-4.0 ▼
Муу	35.4	30.0	-5.4 ▼
ОЙРЫН ИРЭЭДҮЙ			
Бизнесийн нөхцөл			
Сайн	11.4	16.6	5.2 ▲
Хэвийн	58.2	57.1	-1.1 ▼
Муу	28.1	23.4	-4.7 ▼
Ажлын олдоц			
Сайн	20.5	27.6	7.1 ▲
Хэвийн	60.4	53.8	-6.6 ▼
Муу	15.9	15.9	0.0 ●
Орлого			
Сайн	20.1	21.7	1.6 ▲
Хэвийн	63.9	60.7	-3.2 ●
Муу	14.2	15.6	1.4 ▲

Эх сурвалж: Үндэсний судалгаа зөвлөгөөний төв (Эн-Ар-Си-Си ХХК)